

KRUNO PRIJATELJ I SPLIT

UDK: 7.072 : 929 Prijatelj, K.
Stručni rad
Primljeno: 23. VI. 1999.

Mr. sci. ZORAIDA DEMORI-STANIČIĆ
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel Split
21000 Split, HR
Porinova 2

Akademik Kruno Prijatelj je tijekom svojeg života i rada bio osobito vezan za rodni Split. Naglašavaju se veze sa Splitom u njegovom znanstvenom i pedagoškom radu.

Kruno Prijatelj bio je više od velikog povjesničara umjetnosti, znanstvenika i akademika. Lišen nedodirljivosti "velikih", bio je ličnost u pravom smislu riječi, čovjek od krvi i mesa, pun kontrasta: blag, ali vrlo zahtjevan, znanstvenik zaokružen knjigama, ali i istinski ljubitelj svih oblika javnog života.

Iako je radom bio vezan za sve hrvatske krajeve, od Istre do Boke i Bosne, a posebno za Dubrovnik svoje supruge Maruške, koja je samozatajno utkala sebe u njegov život i rad, cijeli je svoj život osim u vrijeme studija u Rimu i Zagrebu proveo u Splitu. Sintagma *genius loci* nikome nije primjerenija negoli Kruni Prijatelju:

očito je da su mu odmah po rođenju u palači Milesi Parke istkale posebnu sudbinu. Život proveden u Splitu, za razliku od mnogih intelektualaca koji su se mogli dokazati tek daleko od rodnoga grada, razvio je u njemu strastveni ambivalentan odnos: ništa nije moglo promaknuti njegovoj oštroj percepciji, od tradicionalno dominirajućeg sporta do mnogoznačnih odnosa i situacija u kojima je sretao bilo "obične ljude", bilo prežitke predratne građanske klase ili aristokracije (objema je pripadao po ocu i majci) sve do predstavnika "vlasti", istaknutih intelektualaca i brojnih umjetnika različitih generacija i usmjerenja kojima je bio prijatelj, učitelj i mentor.

Taj je posebni odnos prema Splitu u rasponu od ljubavi do kritičnosti zadržao cijeli život, posvećujući mu velik dio svojega znanja i erudicije. Bio je građanin Europe i svijeta, na čestim je predavanjima po najpoznatijim sveučilištima i akademijama nizao na stranim jezicima svoje melodiozne kadence i pjesničke figure o našijencima Skjavonima ili pak umjetnike i zbivanja u umjetnosti Dalmacije tumačio u kontekstu relevantnih stilova u Europi. Često je s radošću i uživanjem putovao, ali se uvijek s još većom radošću vraćao u Split, na izvor svojih nadahnuća. Njegove su redovite šetnje do *Kruga*, *Semafora* ili kupanje "na Jadrana", redoviti posjeti teatru, kinu, postale gotovo ritualne.

Danas sa sigurnošću možemo tvrditi da je Krunin povratak u zavičaj bio obilježen sudbinom. Tko zna kakav bi mu bio životni i profesionalni put da je kao netom diplomirani povjesničar umjetnosti mogao ostvariti svoju pritajenu želju i ostati na katedri povijesti umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu. Samo bližima je povjeravao svoju ojađenost tom ranom životnom epizodom i zahvalnost profesoru Hoffileru koji mu je preporučio povratak u Split. Kao kustos Arheološkog muzeja i suradnik Mihovila Abramića, u svojim je ranim arheološkim radovima ostavio stranice uzorno provedene stilske analize antičkih i starohrvatskih spomenika, a potom je kao dugogodišnji direktor Galerije umjetnina, sa svojom vjernom suradnicom prof. Marijom Tripković, od male zbirke u zgradi na gradskoj periferiji u Lovretskoj ulici, koja je kao Banovinska galerija

postojala još prije II. svjetskog rata, napravio jednu od najrespektabilnijih galerijskih ustanova u Hrvatskoj, koja je mnogobrojnim izložbama domaćih i gostujućih umjetnika stalno obogaćivala svoj fundus. Pronalazio je i otkupljivao iz privatnih zbirki djela starih majstora te ih potom znanstveno valorizirao i publicirao. Razvio je unutar Galerije izdavačku djelatnost: uz katalog fundusa Galerija, napisao je i uredio niz posebnih izdanja, od Pončunove monografije, preko splitskih slikara 19. stoljeća, Pavlovića i Skvarčine, oslikavanja ambijenta predratnog Salona Galić i izložbi splitskih i dalmatinskih slikara moderne Vidovića, Tartalje, Joba, Plančića, Miše, sve do cijele jedne plejade mladih umjetnika djelatnih u gradu od šezdesetih do osamdesetih, a danas nezaobilaznih, Lipovca, Pavića, Botterija, Kezića, Kovačića, Hraste.

U Splitu je Kruno Prijatelj ostavio neizbrisiv trag svojim pedagoškim djelovanjem započetim na Pedagoškoj akademiji, koja je kasnije prerasla u fakultet na kojem je dočekaio umirovljenje. No njegova je dugogodišnja djelatnost i na katedrama povijesti umjetnosti u Zadru i Zagrebu te postdiplomskim studijima u Splitu i Dubrovniku omogućila mnogima živi i neposredni dodir s dalmatinskom umjetnošću.

Svoj je znanstveni rad prof. Prijatelj započeo u Splitu i o Splitu. Studiju o slikama domaćih majstora u splitskoj katedrali objavio je još 1944. godine u *Listu biskupije splitsko-makarske*. Svoju prvu knjigu, sintezu o umjetnosti baroka u Splitu (prerađenu doktorsku disertaciju), kojom je kao dvadeset petogodišnjak započeo karijeru, također je posvetio svojem rodnom gradu. Godina 1947., kada je knjiga *Barok u Splitu* objavljena, bila je poznatija po političkim pitanjima negoli po prinosima znanosti, a barok, poglavito u Splitu, bio je *terra incognita*, nepoznata i nezanimljiva tema. Stare oltarne pale, drveni i mramorni oltari i skulptura, crkve skrivene po predgrađima, bile su zasjenjene veličanstvenom antikom Dioklecijanove palače i slojevitošću srednjovjekovnih spomenika. Malo poznate splitske crkve sv. Filipa Nerija, sv. Križa ili palače Cindro, Tartalja ili Milesi, skrivene pogledu u gustom tkivu Splita, oltarne slike iz katedrale,

crkava sv. Dominika i Svetoga Duha, ušle su tom knjigom, a poslije i pojedinačnim znanstvenim priložima, na velika vrata u hrvatsku povijest umjetnosti. Uz vrsnoću Toescine stilske analize i Croceove estetike koje je iz prve ruke naučio u Rimu, ova je knjiga uzorna i po metodologiji znanstvenog aparata. Prepisao je, pročitao i interpretirao cijeli niz dokumenata, osobito biskupske vizitacije, te je stilskim valorizacijama pridružio i povijesnu vjerodostojnost. Nije analizirao samo spomenike središta grada nego i Marjana i bliže okolice, a 1951. godine objavio je vodič o Splitu, koji je još uvijek jedan od boljih u svome žanru.

U svojem zavidnom znanstvenom opusu s više od šest stotina bibliografskih jedinica brojne su "splitske teme". Obradio je slike iz franjevačke crkve u Poljudu (veliki poliptih Girolama da Santacrocea, oltarnu sliku Benedetta Diane, maestralni portret splitskoga biskupa Tome Mrčića (Nigrisa) velikog Lorenza Lotta, Bakotičevo raspelo i Razmilovićeve koralne iluminacije). U oltarnim palama crkve sv. Dominika (sv. Katarine) prepoznao je djela Pončuna, Marka Capogrossa i Sebastijana De Vite. Ovom je do tada gotovo nepoznatom splitskom slikaru zaokružio opus pronalazeći mu djela u Splitu (Sv. Križ), Italiji i Bosni (Fojnica). Splitskoj je baroknoj crkvi sv. Filipa Nerija utvrdio arhitekta - mletačkog vojnog inženjera Francesca Melchiorija. U crkvi sv. Duha pronašao je platno mletačkog slikara Pietra Novellija, u Sv. Jerolimu na Marjanu djelo Juana Boschetusa. Pisao je o Andriji Alešiju u Splitu, Blažu Jurjevu, djelima starog slikarstva u Galeriji umjetnina i Arheološkome muzeju. Maestralno je analizirao romaničko raspelo u crkvi sv. Klare. Opisi slika iz splitskih crkava srušenih u II. svjetskom ratu, sv. Petra i sv. Roka na Lučcu te Dušica na Srebrenim vratima, jedini su svjedoci tih nepovratno izgubljenih umjetničkih djela koje je širokih očiju upijao u djetinjstvu.

Monografija o splitskoj katedrali nastala je u vrijeme njegova stvaralačkog zenita te esejistički sintetizira sva saznanja o tako slojevitom spomeniku, od mauzoleja cara Dioklecijana, preko niza srednjovjekovnih mijena do baroknog dekora. Tu je ponovno sabrao

i dopunio sve rezultate dugogodišnjih istraživanja, od ciklusa Carra-vaggiova učenika Pietra Ferrarija u koru, preko Pončunova ciklusa nad glavnim oltarom i niza svetačkih portreta, Morlaiterova oltara sv. Dujma i Capogrossovih slika nad njim, sve do nekadašnje srebrene srednjovjekovne pale, ikona, evanđelistara, misala i liturgijskog posuda.

No da mu kao izrazitom *connoisseuru* - atribucionistu koji ponajprije operira stilom, nisu bile strane ni druge metode povijesti umjetnosti svjedoče prinosi ikonografiji sv. Dujma i sv. Staša. Pokazao je zavidno poznavanje povijesti i kulture grada u 18. stoljeću objavljujući anonimni splitski rukopisni ljetopis 1756.-1811. iz knjižnice Arheološkog muzeja, te putni dnevnik Splićanina Nikole Capogrossa iz godine 1530.

Rado je istraživao u inozemstvu, naročito u Italiji, gdje je posjećivao muzeje, arhive i knjižnice u kojima je proučavao međusobne povratne veze i dodire umjetnika u Dalmaciji i na suprotnoj strani Jadrana. U venecijanskoj je knjižnici Marciani davnih šezdesetih istražio arhiv Giuseppea Prage te objavio niz dokumenata o djelovanju dalmatinskih i venecijanskih majstora. Iz muzeja Correr u Veneciji objavio je najprije u Italiji, a potom i u nas poznati *Splitski brevijar* iz 14. stoljeća. Proučavao je minijature *Hrojeva misala* te identificirao Butkove minijature. Objavio je crtež glasovitog Canaletta, pronađen na jednoj londonskoj aukciji; mletački je vedutist 18. stoljeća prema knjizi Roberta Adama o Dioklecijanovoj palači napravio *capriccio* s Carevim mauzolejom.

Do Krune Prijatelja splitski je *Ottocento* bio nepoznat. Nekolicina slikara djelatnih u gradu tijekom 19. stoljeća, većinom amatera, nije privlačila nikakvu pozornost. No Prijatelj je, istražujući, zaokružio životni put, školovanje i opuse Jurja Pavlovića, Ivana Skvarčine, Antuna Barača, Petra Zečevića, smještajući ih u kontekst umjetničkih, ali i društvenih zbivanja oko narodnog preporoda. Objelodanio je i djelovanje slikara koji su ukrasili oba splitska kazališta, Antonija Zuccara u Bajamontijevu na Prokurativama i

Eugenija Scomparinija u općinskom teatru. Dragocjeni prilog splitskom *Novecentu* uz doprinose o djelovanju Vlaha Bukovca, Vinka Draganje, Josipa Lalića te Vidovića, Meštrovića, Deškovića, Plančića, Tartalje, Joba, objavila je kao *Splitski izlog* Matica hrvatska 1991. godine u izboru Igora Zidića.

Suradnik brojih znanstvenih časopisa u cijelom svijetu, uvijek je s posebnom radošću svoje znanstvene doprinose objavljivao u splitskim časopisima. Posebno mu je bilo stalo do *Priloga povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, u kojima je redovito, gotovo od utemeljenja časopisa, objavljivao više od četrdeset godina. Ovaj časopis u kojem je objavio svoje najznačajnije stranice, posvetio mu je prigodom sedamdesete obljetnice života dvosveščani zbornik. Redovito je objavljivao i u ostalim splitskim izdanjima: *Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku, Starohrvatskoj prosvjeti*, što svjedoči o širokom rasponu tema, *Kulturnoj baštini, Adriasu, Radovima* Pedagoške akademije u Splitu, *Mogućnostima*. Uredio je 1986. godine *Odabrana djela Ljube Karamana* u izdanju Književnog kruga, dok mu je za života isti izdavač objavio *Slikarstvo u Dalmaciji od 1784. do 1884.* i *Kroz povijest umjetnosti u Dalmaciji*, s ciljem da niz značajnih tema i problema u povijesti umjetnosti u Dalmaciji prikaže u zaokruženoj i prikladnoj formi.

Nakon dva milenija svoje prebogate povijesti, Split ulazi i u treći, na žalost, bez Krune Prijatelja. No njegov lik i djelo postali su trajnom duhovnom baštinom ovoga grada, dio prebogate humanističke tradicije s kojom je srastao u vječnosti.

KRUNO PRIJATELJ E SPALATO

Riassunto

Pur essendo legato dalla sua attività di studioso a tutta la Croazia, dall'Istria alle Bocche e alla Bosnia, trascorse a Spalato tutta la vita, eccetto il periodo degli studi a Roma e a Zagabria. Il sintagma *genius loci* a nessuno conviene come a Kruno Prijatelj. Era cittadino dell'Europa e del mondo, tenne spesso lezione nelle più famose università ed accademie interpretando gli artisti e gli avvenimenti artistici della Dalmazia nel contesto degli stili che ebbero maggior

rilievo in Europa. I frequenti viaggi erano per lui una gioia e un piacere, ma la gioia più grande era il rientro a Spalato, la fonte di tutte le sue ispirazioni.

Come conservatore del Museo Archeologico nei suoi primi studi di archeologia ha lasciato pagine esemplari di analisi stilistica relative a monumenti antichi e paleocroati. Successivamente, quale direttore della Galleria d'Arte, incarico che ricoprì per molti anni, fece della piccola raccolta esistente come Galleria della Banovina (Banato) già prima della II guerra mondiale una delle gallerie croate più rispettabili, che con le numerosissime mostre di artisti locali e ospiti arricchì continuamente il suo fondo. Ritrovò e acquistò da raccolte private le opere dei maestri antichi, valorizzandole e pubblicandole. Sviluppò l'attività editoriale all'interno della Galleria, pubblicando alcune monografie, la più importante delle quali è quella sul pittore veneziano, attivo a Spalato, Matteo Ponzoni Pončun.

A Spalato Kruno Prijatelj ha lasciato un'impronta incancellabile grazie alla sua attività pedagogica iniziata presso l'Accademia Pedagogica d'allora, che più tardi divenne Facoltà, e presso la quale continuò a insegnare fino al pensionamento. Ma la sua pluriennale attività anche presso la cattedre di Storia dell'Arte a Zara e a Zagabria, e ai corsi di Perfezionamento a Spalato e a Dubrovnik, ha reso possibile a molti studenti un contatto vivo e immediato con l'arte dalmata.

Kruno Prijatelj iniziò la sua attività di studio a Spalato e su Spalato. Pubblicò il saggio sui dipinti nella cattedrale di Spalato già nel 1944, nel Giornale del vescovato dalmato-spalatino. Dedicò alla sua città natale anche il suo primo libro, una sintesi dell'arte barocca a Spalato (rifacimento della tesi di dottorato), con cui venticinquenne iniziò la sua carriera. Il barocco, soprattutto a Spalato, era *terra incognita*, un tema poco conosciuto e di poco interesse. Le vecchie pale d'altre, gli altari e le sculture in legno e in marmo, erano tenute nell'ombra dalla magnificenza delle parti antiche del Palazzo di Diocleziano e dalla stratificazione dei monumenti medioevali. In quel libro trovarono posto le chiese spatine meno note, i dipinti degli altari della cattedrale e di altre chiese che, anche attraverso studi successivi, fecero il loro solenne ingresso nella storia dell'arte croata.

Nella sua invidiabile opera di studioso che conta più di seicento unità bibliografiche, sono numerosi i "temi spatini". Ha studiato una serie di dipinti appartenenti praticamente a tutte le chiese di Spalato. La monografia sulla cattedrale cittadina coincide cronologicamente con lo zenit creativo dell'autore e sintetizza con gusto saggistico tutte le conoscenze sul complesso monumento, dal mausoleo di Diocleziano, attraverso le serie degli interventi medioevali, fino all'ornamentazione barocca. Qui raccolse ancora una volta e completò tutti i risultati delle sue pluriennali ricerche.

La sua passione di ricercatore lo portò anche all'estero, soprattutto in Italia, dove frequento musei, archivi e biblioteche approfondendo lo studio dei reciproci

rapporti e i contatti degli artisti dalmati e dell'opposta sponda adriatica. Pubblicò anche alcune opere legate a Spalato, che si trovano all'estero: il celebre breviario spalatino del XIV secolo di proprietà del Museo Correr a Venezia, le miniature del Messale di Hrvoje e il disegno del Canaletto rappresentante il mausoleo di Diocleziano.

Fino a Kruno Prijatelj l'Ottocento e il Novecento spalatini erano sconosciuti. Le ricerche dello studioso hanno ricostruito la vita, la formazione e il corpo dell'opere di numerosi pittori, arricchendo la conoscenza dei movimenti artistici e social nella città.